

Maks Geršak-Bruno

Kanal čez mejo

Nad dvajset let je bila Komunistična partija Jugoslavije v ilegali, kar je zahtevalo posebne pogoje njene dejavnosti in organizacije, njenega podtalnega življenja. H konspirativnim področjem so spadali ilegalni prehodi in kanali čez mejo. Te kanale so koristile partijske organizacije in komiteji, ko so pošiljali svoje člane in funkcionarje v tujino ali pa jih srečavali pri vrnitvi; po takih kanalih je prihajala komunistična literatura, pošta itd. Prehodov je bilo mnogo. Največ jih je bilo v Sloveniji. O enem takšnem priobčujemo spomine Maksa Geršaka iz Črne v Mežiški dolini.

Bilo je v začetku pomladi leta 1931, ne vem več natančno, ali je bilo konec marca ali v začetku aprila, ko sem neko popoldne, ko sem se vrnil z dela pri rudniku, našel v domači kuhinji dva neznanca. Mati, ki se je z njima pogovarjala, me je predstavila, boljše rečeno, povedala je, da sem ta, s katerim želita govoriti.

Takoj je povzel besedo starejši izmed obeh. Bil je srednje visok in precej bledega obraza in je nosil kratko pristrižene brčice. Predstavil se je z imenom Vili. Pozneje sem zvedel, da je imel še druga ilegalna imena, kakor na primer Oskar,¹ vendar je v občevanju z menoj vedno uporabljal to ime. Tako so ga klicali tudi drugi. Potem je povedal, da je zvedel zame od nekega Savinjčana, vendar imena tega Savinjčana ni omenil.

Prosil me je, da bi njega in njegovega tovariša — bil je to mlajši fant kakšnih 18 do 20 let — prepeljal čez mejo v Avstrijo, seveda za plačilo. Ker sem bil takrat večinoma brezposeln, sem ponudbo, zlasti ker sta se mi fanta zdela zanesljiva, sprejel.

Mejo smo prekoračili na področju Podpece, torej tam, kjer je pozneje potekal »kanal«, to je pot, kjer smo ilegalno prehajali čez mejo.

Na poti se ni nič posebnega zgodilo in tako smo že zjutraj prispeli na avstrijsko stran. Tam mi je pričel Vili razlagati, da bi rad dobil zanesljivega kurirja, ki bi prenašal komunistično-partijsko literaturo v Jugoslavijo. Kurir bi moral dobro poznati obmejno področje, tako da bi lahko ustvarili zanesljiv prehod. Potem, ko mi je razložil »konspiracijo« in nevarnosti, ki so povezane s tem poslom, me je vprašal, če ga sprejemem. Že prej mi je omenil, da mi je to predlagal, ker me je priporočil tisti Savinjčan. Ker sem to področje poznal tostran in onstran meje, sem ponudbo sprejel. O nadrobnosti smo se pogo-

¹ Karel Hudomal (1905—1944), ključavničar iz Zagorja, komunist od l. 1923, udeleženec oboroženega odpora fašistični Orjuni v Trbovljah l. 1924, absolvent komunistične univerze v Moskvi, v začetku tridesetih let član CK KPJ. Pozneje je delal med emigranti v Franciji. Ubit v nemškem taborišču Mauthausen. Njegovi psevdonimi: Sikorski, Hernet, Vili, Oskar. Op. ur.

vorili, ko smo prišli v Celovec. Oba sem namreč peljal h gospe T. Tam je bila pozneje — dokler me avstrijska policija ni aretirala — stalna javka za vse prehajalce.

Vili mi je takrat obljubil, da mi bo dokončno odločitev in navodilo, kam naj pridem, sporočil v pismu. Pismo pa moram prej segreti z vročim likalnikom, ker bo pisal z galunom.

Preden je minil mesec dni, sem pismo dobil. Sporočil mi je, naj bom določenega dne v Celovcu, in sicer pri omenjeni gospe T. Prosil me je še, da naj ga v primeru, če ne bo prišel točno, počakam. Takrat pa ga ni bilo treba čakati. Prinesel mi je dva manjša zavoja letakov. Kolikor se spominjam, so bili tiskani na najfinejšem papirju, ki je bil tanek kot cigaretni papir. Naročil mi je, da naj zavoja oddam na Ljubnem oziroma pri Prodnikovi kmetiji, ki je pol ure od Ljubnega v smeri proti Smrekovcu. Tam me bo čakal neki moški, ki bo letake prevzel, in sicer ob dveh zjutraj. Spoznala naj bi se najprej po goreči cigareti v ustih, ko bi si šla naproti, potem pa se nagovorila z geslom.

Ker je bilo, to prvo potovanje, se nadrobnosti bolje spominjam kot z ostalih potovanj.

Po prehodu čez mejo in po krajšem, nekaj ur trajajočem počitku doma, sem proti večeru odšel na pot proti Ljubnemu. S seboj sem imel domačega psa. Pot sama je dolga, zanjo potrebuješ dobre štiri ure. Nekako okrog ene ure po polnoči sem prispel na dogovorjeno mesto. V bližnjo mlado smrekovo podrast sem skrtil stvari, sam pa sem odšel proti kraju sestanka, 50 do 100 m niže. Okrog tri četrt na dve je pričel moj pes tiho renčati. Prijel sem ga in stisnil k sebi. Ker je bil dresiran, ni lajal, zato ni bilo nevarnosti, da bi naju izdal. Potuhnil sem se ob cesti in čakal. Kmalu se je zaslišalo precej glasno govorjenje: Ko sem bolje pogledal, sem videl, da prihajajo štirje moški s psi. Bili so lovci, ki so odhajali na lov v Smrekovec. Naglo sem se umaknil, da me psi ne bi odkrili. No, moški so odšli, jaz pa sem se po petnajstih minutah vrnil k cesti. Pes je postal zopet pozoren in takoj nato zagledam, da se mi bliža moški, ki kadi cigareto. Prižgal sém še svojo in mu odšel naproti. Izmenjala sva dogovorjene stavke in se nato pozdravila. Nisem še omenil, da sem za to pot že dobil svoje ilegalno ime *Bruno*. To ime sem obdržal ves čas. Tovariš mi je povedal svoje ime, vendar sem ga pozabil. Ko sva se prepričala, da je vse v redu, sem se vrnil po literaturo. Nato sva odšla po stranski gozdni poti, tako da sva se po levi strani izognila trgu in prispela k dokaj samotni hiši, kjer je stanovala Neža Kogler. Ta tovarišica, ki sem jo poznal, je pozneje pri tem prehajanju čez mejo sodelovala.

Medtem se je že zdanilo, zato sva ostala v tej hiši vse do popoldneva. Odpočila sva se in se naspala — saj je trajala pot vso noč.

Proti popoldnevu sem imel priložnost, da si svojega sodelavca poblize ogledam. Bil je precej redkobeseden, vendar prijeten. Po narečju sem sodil, da je bil iz trboveljskih revirjev. Preden je odšel, se je na podstrešju slekel. S seboj je imel več sanitetnih povojev, s katerimi sva potem literaturo trdno povezala. To sva namreč naložila po njegovem telesu — na prsi, hrbet in trebuh — in nato previla s povoji. Ker je bil papir zelo tenak, se tovariš ni niti preveč »zredil«. Okrog štirih popoldne je odšel peš do Šmartnega ob Paki in od tam z vlakom naprej. Ker takrat še ni vozil avtobus, so to dolgo pot peš pretolkli vsi prehajalci, dokler ni bil zanje organiziran avtotaksi.

Domov sem se vrnil brez posebnih nezgod. Najprej sem sporočil Viliju na Dunaj, kako sem nalogo opravil. Seveda sem pisal na naslove, ki mi jih je dal Vili, s pomočjo galuna.

Po dobrih štirinajstih dneh sem dobil novo pismo. Vili me je spet povabil v Celovec. Tam mi je povedal, da bom odslej vodil čez mejo samo ljudi.

Tako sem torej prenašal literaturo samo enkrat. Pozneje некоč sem odnesel neko Vilijevo pismo v Zagorje, kjer sem ga predal določeni osebi (vedel sem samo za hišno številko in ime naslovnika), sicer pa sem imel opraviti samo z ljudmi.

Ves čas nisem imel pri tem nobenih nevšečnosti. Niti orožniki niti graničarji me niso nikoli preganjali, saj je bilo področje zelo prostrano in redko naseljeno, razen tega pa sem bil vedno tudi zelo previden. Samo enkrat sem imel težave s svojimi »potniki«, in sicer z nekim Slovencem. Presedalo mu je namreč predolgo čakanje ob meji in nato še hoja po odročnih stezah, ter je stalno sitnaril. Zato sem ga strogo opozoril, da zanj odgovarjam jaz in da se mi mora po navodilih brezpogojno podrediti. Ta odločni nastop je pomagal in potem mi je sledil brez ugovora. To sem pozneje sporočil tudi Viliju, ki mi je pritrdil. Omenjenega tovariša pa nisem več vodil oziroma ni več potoval preko našega kanala.

Pot sama oziroma »kanal« se je začel v Celovcu, od javke pri A. T. Iz Celovca smo potovali — če nas je bilo več — ali najpogosteje sva potovala — če sva bila le dva — z vlakom do male železniške postaje Metlovo (nemško. Mittlern) med Sinčo vasjo in Pliberkom. Od tam je držala pot mimo Šmihela pri Pliberku, na Riško goro, nato po gozdni poti do kmetije Skutl proti meji, ki smo jo — ali sva jo prekoračila pri Rišperku. Mejo smo, gledano z avstrijske smeri, presekali desno od stražarnice na pobočju Pece, nekako dvajset minut proč. Kljub temu ni bila posebno nevarna, ker je šla pot skozi gosto zarasel mlad smrekov gozd, — tako gost, da smo se morali ponekod plaziti po vseh štirih.

Ko smo prešli ta sorazmerno nevarni pas, smo ubirali stranske poti, ki smo jih večkrat menjali, mimo Helene (rudarska kolonija ob obratu rudnika svinca in cinka v Mežici z istim imenom) in kmeta Navršnika, od koder se je spustila pot v dolino Meže. Zadnja večja nevarnost je bila cesta Črna—Koprivna, ki smo jo prečkali med Pongarčičevo kmetijo in Mihelovo žago. Cesta Črna—Koprivna je bila poleg mejne črte pravzaprav najnevarnejši del poti, ker se vije po zelo ozki dolini in jo večinoma obdajajo visoke skale, zato bi se ne dalo bežati. Po tej cesti so pogosto patroljirali orožniki in graničarji, po njej so hodili v Koprivno, Toplo, Bistvo in Podpeco. Kljub temu, da jih ni bilo veliko, so vendarle pogosto hodili po cesti.

Ko smo imeli cesto za sabo, smo bili v nekaj minutah doma. Moj dom na Pristavi 19 je ob robu manjšega rudarskega naselja in je oddaljen kakih petnajst minut od Črne na Koroškem (prej Črna pri Prevaljah).

Domov smo prihajali večji del v jutranjih urah, kakor je bilo domenjeno. Mejo smo prekoračili vedno ponoči, prej pa smo vedno nekaj časa — navadno pol ure ali eno uro — oprezali za stražarji. Ta čas nam je zadoščal, da smo lahko ugotovili, kakšen je položaj.

Od meje do doma smo rabili po dve in pol do štiri ure, kakršne so bile okoliščine.

Ko sem se vrnil, je bilo zame poti konec. Po nekaj urah počitka, navadno že v zgodnjih jutranjih urah, je moj brat Hans odpeljal moje sopotnike preko Hlipovca, kmetije v Bistri, proti Ljubnemu v Savinjski dolini. Kadar je bilo posebno varno ali smo bili preveč utrujeni, je ostal »potnik« čez dan pri nas in se v podstrešni sobi odpočil.

Za preiskave pri nas ni bilo nevarnosti. Prehajalcev ni bilo toliko, da bi bilo lahko postalo sumljivo. Povprečno sem prepeljal na mesec dva, največ tri ljudi. Navadno sem vodil samo enega. Le dvakrat sta bila dva.

Na eno teh potovanj z dvema sopotnikoma se še večkrat spomnim in sicer zaradi precej smešnih okoliščin. Eden tistih dveh — mislim, da je bil po rodu Hrvat in ne več posebno mlad — je namreč strahovito smrčal. Prodorna moč njegovega smrčanja je presegala vse moje dotedanje predstave o takšnih glasovih. Že v Celovcu, kjer je spal, se je njegovo »žaganje« slišalo na ulico, tako da smo ga morali zbuditi in preseliti v prvo nadstropje, kjer bi bil sicer v tej navadno tihi ulici lahko vzbudil pozornost kakšnega mimoidočega in morda tudi policista.

Še več nevšečnosti nam je prizadel na poti. Čez mejo smo potovali jeseni leta 1932. Prav tiste dni je pričelo močno deževati in morali smo ves dan in še eno noč prevedriti v opuščeni drvarski koči, ki je stala dobre pol ure od jugoslovanske meje in prav toliko od stražarnice na Rišperku. To kočjo smo zaradi priročne, a vendar skrite lege večkrat uporabljali. Tako je bilo tudi takrat. Komaj smo dobro legli na pograd in zaspali, že se je začel »koncert«. Midva, ki nisva smrčala, sva se seveda bala, da bi nas kdo ne slišal. Ugotovila sva, da se sliši smrčanje precej daleč v gozd. Ker je bila komaj 150 m pod nami krajevna gozdna pot, bi nas bil lahko kdo odkril. Zato sva smrččega tovariša neprestano prebujala. Brž ko je zaspal, kar se je zgodilo vedno presenetljivo hitro, se je namreč tudi že oglasil. Od dolge poti z Dunaja je bil hudo utrujen, midva pa sva ga iz strahu gotovo močneje slišala, kakor bi ga bil kdo drug.

Vsak tovariš, ki je bil namenjen v Jugoslavijo, je prispel najprej k T. v Celovec. Dokler sem bil še doma v Črni, me je navadno o tem obvestil Vili pismeno. Obvestilo je prišlo že poprej, tako da sem jaz že čakal na popotnika. Največkrat pa sem že v Celovcu dobil navodilo za naslednji prehod.

Pisma so imela na videz nedolžno poslovno ali zasebno vsebino. Navodila v njih pa so bila z galunom, jaz pa sem na isti način poročal, kako smo mejo prešli. Pisma so bila največkrat poslana z Dunaja, redkeje iz Gradca ali od drugod. Svoja obvestila pa sem naslavljal na različne dunajske naslove. Ker sem imel v Avstriji precej znancev, to ni bilo sumljivo. Med obema vojnama je bilo med jugoslovanskim in avstrijskim delom Koroške še mnogo družinskih in poslovnih vezi ter medsebojno dopisovanje ni vzbujalo pozornosti.

Razen tega krajevni orožniki v Črni takim stvarjem niso bili kos. Raje so zalezovali tihotapce, ki jih je bilo precej. Verjetno se policija ni domislila, da bi pazila na te dokaj odročne kraje. Bolj je nadzirala važne prometne zveze. V tistem času je bilo potovanje na obmejnem področju še precej preprosto in niso bili potrebni potni listi.

Prvi, ki sem ga vodil preko meje, je bil moški 25 do 30 let. V Celovec ga je pripeljal Vili. Predstavil se je z imenom Jože² in je govoril hrvatsko.

² Pristnega imena in priimka nismo ugotovili. Op. ur.

Potovala sva z vlakom do Pliberka, kjer sva izstopila in odšla proti Riški gori in Peci. Bil je oblečen kot turist in imel turistično legitimacijo. Takrat je ta legitimacija omogočala gibanje v obmejnem pasu in zato ni bil potreben potni list. Dogovorila sva se, da se, če naju ustavijo avstrijski financarji, ne bova »poznala«, češ, da sva se srečala po naključju. Imava pač kos skupne poti in nič več. Mejo sva prešla v precej napetem vzdušju. Ko sem ga opozoril na bližino meje, je potegnil revolver in ga držal pripravljenega za strel. Zagotovil mi je, da bo v primeru, če naju presenetijo graničarji, z ognjem kril moj umik. Tedaj sem se šele zavedel, da je igra pravzaprav precej nevarna in da odgovarjam za ljudi, ki tvegajo življenje, ko odhajajo na partijsko delo v Jugoslavijo, kjer je takrat besnelo nasilje generala Živkovića in njegovih žandarjev. Tudi Jože je postal žrtev tega nasilja. Kljub dogovoru se ni več vrnil. Pozneje mi je Vili povedal, da je padel v Zagrebu. Bil je na sestanku, ki je bil izdan. Ko je zbrane obkolila policija, so se poskušali prebiti. Jože je z revolverjem kril umik. Ko se je hotel rešiti, so ga zadeli v hrbet.

Takih prizorov na meji sem se kmalu navadil in bil kasneje mirnejši kot prvič. Nemoteno prehajanje mi je dvigalo samozavest, prav tako pa tudi prehajalcem. Med njimi se je kmalu utrdilo zaupanje v varnost kanala, saj v vseh treh letih nismo imeli nobenega incidenta, niti na mojem odseku niti na poti v notranjost. Vračali pa so se prehajalci večinoma po drugih poteh, le nekateri so se vrnili po isti poti. Pozneje, ko sem moral pobegniti v Celovec, nisem spremljal ljudi na jugoslovanski strani.

Drugi, ki sem ga vodil, je bil neki delavec. Spominjam se samo tega, da je bil precej čoket in po narodnosti Slovenec.

Prvo leto so morali tovariši potovati peš do Šmartnega ob Paki. Pozneje so organizirali pri nekem povratniku iz ZDA avtotaksi. Te prevoze s taksijem je organiziral verjetno Leon,³ ki je pogosto hodil čez mejo in veljal za sposobnega organizatorja. Bil je Slovenec.

Mnogo neprijetnejša je bila pot pozimi. Ker smuči ali krpelj nismo uporabljali, smo morali sneg gaziti in to največkrat v celo. Za prehod smo izbirali mesta, ki so ležala visoko na pobočjih Pece. Tam je bilo še najvarnejše. Ker so šele tista leta uvedli graničarje, — do takrat so bili na meji financarji — ti še niso dobro poznali terena, razen tega niso radi hodili po gorah, kar smo prav dobro vedeli.

Ob slabem vremenu je bila pot zelo naporna in smo pogosto prišli na cilj izčrpani. Večkrat nam je prišel do meje nasproti moj brat Hans, toda ne vedno. Laže je bilo pomladi, ko se je sneg že sesedel.

Dvakrat — obakrat z Leonom — sva potovala z avtotaksijem iz Velikovca do Gornjih Libuč. Nato smo to opustili, ker je bilo preveč sumljivo in bi bilo lahko zbudilo zanimanje jugoslovanskih agentov, ki jih ni manjkalo. Pač pa sem izstopal na različnih železniških postajah. Da bi prekril pravi namen svojih potovanj, sem kupil včasih v bližnji trgovini pri vasi Mittlern pol kilograma saharina, kakor da bi hotel tihotapiti. Seveda pa mi je bil ta saharin odveč, ker se nisem smel lotevati podobnih »protizakonitih« dejanj in tudi nisem mogel razpečavati tega prepovedanega blaga. Zato sem ga navadno prodal za skoraj isto ceno pravim tihotapcem.

³ Prav tako ni ugotovljeno pravo ime in priimek. Op. ur.

Tihotapstvo je bilo v tistih časih še najbolj preprost izgovor za pogosto ilegalno prehajanje meje. Za to namreč niso bile določene posebno visoke kazni, včasih so človeku samo vzeli pretihotapljeno blago. Nekoliko strože so kaznovali ljudi, ki so prenašali saharin, vendar ni bilo to v nobenem sorazmerju s kaznimi za prepovedano politično delovanje. Vendar sem tudi saharin malokdaj prenašal, bolj zaradi avstrijskih financarjev kot zaradi jugoslovanških. Pozneje, ko sem moral pobegniti v Avstrijo, sem se moral pri tamkajšnjih oblasteh prijaviti kot poklicni tihotapec. Zaradi takratne splošne gospodarske krize, sem dobil dovoljenje za bivanje v Avstriji le pod pogojem, da se ne bom nikjer zaposlil. Bili so pač za sedanje pojme precej čudni časi. Avstrijska policija je to moje delovanje dovolila. Koliko ga res opravljam, je ni posebno zanimalo. Budno je pazila samo na to, da se nisem nikjer zaposlil.

Kot sem že omenil, sem moral februarja 1932 pobegniti pred jugoslovanškimi orožniki. Izdala me je žena kmeta Rigelnika. Jeseni 1943 jo je potem skupaj z možem in dvema sinovoma doletela pravična partizanska sodba, ker se je po nalogu Gestapa vrinila med partizane in tam vohunila za Nemce. Njen sin Robert je bil nekaj mesecev gestapovski agent v Koroškem bataljonu in potem dezertiral ter s svojim izdajstvom povzročil množične aretacije na področju Železne Kaple. Leta 1943 so ga zajeli in ustrelili. Rigelnikova me je torej izdala. Zaradi stroge konspiracije se ni posrečilo niti njej niti orožnikom odkriti, s čim se ukvarjam. V ovadbi je trdila samo, da uganjam sumljive stvari in da me pogosto ni doma. Ker so pričeli orožniki povpraševati zame, sem se umaknil v Avstrijo. Vedel pa nisem, kaj so orožniki zvedeli. Ti so se zadovoljili z nekaj preiskavami in z ugotovitvijo, da sem verjetno precej hud in premeten tihotapec. To ni bilo tako slabo, saj je bilo tedaj vse prej kot prijetno znajti se v krempljih Živkovičevih policajev in žandarjev kot simpatizer in pomočnik komunistov. S pomočjo agentov, ki jih je vtihotapljala v organizacije naprednih ljudi, bi bila seveda policija lahko tudi odkrila kanal. Na opozorilo Franca Dvornika, ki je zvedel od svojega prijatelja, ta pa od orožnikov, da mi bodo v kratkem napravili preiskavo in me verjetno tudi zaprli, sem že naslednji dan pobegnil. Dan pozneje so prišli orožniki pome, toda prepozno.

Ko sem pobegnil v Avstrijo, sem takoj sporočil Viliju na Dunaj, kaj se je z menoj zgodilo. Nekaj dni nato je prišel sam v Celovec, kjer sva se pogovorila o položaju. Prehajanje čez mejo so za mesec dni ustavili. Tedaj smo izvedeli, da orožniki kanala niso odkrili in da so se zadovoljili s tem, da sem pobegnil. Zato smo prehajanje obnovili. Odslej sem vodil ljudi v glavnem samo do meje ali natančneje nekaj sto metrov preko meje. Tam jih je prevzel moj brat Hans.

Ker sem bil brez sredstev, mi je Vili obljubil, da mi bodo plačevali hrano, stanovanje in nekaj za obleko. Tako je tudi bilo. Ostalo sem zaslužil z delom pri različnih obrtnikih. Zaradi pogostega prehajanja čez mejo se seveda nisem mogel stalno zaposliti, ne glede na to, da mi avstrijske oblasti tega niso dovolile.

Ker je postala stvar zaradi mene za nekaj časa negotova, mi je Vili sporočil, naj preko poletja 1932 preiščem mejo od Pece do Jesenic in ugotovim, ali bi se morda ne dalo kje bolje prehajati čez mejo. Z avstrijsko turistično izkaznico, izdano na moje ime, sem nato vse poletne mesece, razen kadar sem spremljal ljudi, križaril po Karavankah in Savinjskih planinah. Najprej

sem preiskal področje okrog Jesenic in Tržiča (Golica, Stol, Kepa). Za dober »kanal« je bilo potrebno, da je bil prehod sorazmerno preprost in da se je dalo stopiti neopazno na vlak ali avtobus, torej v takem kraju, kjer se niso vsi ljudje med seboj poznali.

Glede Karavank sem ugotovil, da je bil vzhodni del med Jezerskim vrhom in Stolom težko prehodni, da so me v enem samem dnevu na poti med strazharnico na Golico in Rožico dvanajstkrat legitimirali. To je vsekakor prepričljivo dokazovalo, da pot ni uporabna.

Zato sem se potem omejil na Peco in Savinjsko sedlo. Preko Savinjskega sedla sem peljal ljudi samo dvakrat. Prvič sta bila to že omenjena dva, drugič pa en sam moški. Zaradi številnih turistov je bilo mejo na Savinjskem sedlu lahko preiti. Jaz sem pripeljal potnika do planinskega doma na Okrešlju, od tod pa so nadaljevali pot sami (tam ni bilo sprejemne zveze). Pot ni bila težka, lahko pa je človek naletel na orožnike, razen tega je bila zelo dolga — vse do Šmartnega ob Paki, po dolini brez večjega prometa.

Zato in pa ker prvi kanal ni bil prav nič nevaren, smo potem uporabljali izključno Peco. Ta je imela očitne prednosti. Obmejni pas je bil močno pogozden, zaradi širokih prehodnih področij smo lahko pogosto menjavali smer. Samo obmejno področje pa je bilo daleč tja do Ljubnega redko naseljeno. Pot je bila sicer dolga, toda prehajalec je prispel popolnoma varno že globoko v notranjost, kjer so oblasti manj oprezale. Kot domačin sem seveda zelo dobro poznal vse področje in ljudi, tako da sem se lahko izognil vsem nepotrebnim srečanjem.

Delo je teklo nemoteno vso jesen in zimo leta 1932 in 1933, tja do poletja. Mislim, da je bilo junija 1933, ko sta me zjutraj v mojem stanovanju v Celovcu zbudila dva avstrijska policista. Najprej sta me vprašala po imenu in od kod sem. Nato sem jima moral, šele na pol oblečen, pokazati vse svoje stvari. Vse sta temeljito preiskala. Pri tem sta našla zapisnico, kjer sem imel zapisane razne naloge, vendar tako, da sem namesto imen ljudi vpisoval razna imena zdravil ali podobnih stvari (navadno zaradi začetne črke). To jima je postalo takoj sumljivo in sta vzela zapisnico s seboj. Pozneje sem se moral pri zaslišanju precej truditi, da sem lahko razložil, zakaj potrebujem vsa ta zdravila. Predvsem so me izpraševali, s čim in kako se preživljam, s kom se družim, ali pogosto odhajam v Jugoslavijo itd. Izgovarjal sem se, da pač tihotapim, kar so mi dovolili že poprej. Ljudi, s katerimi so me opazili, sem označil za tihotapske pajdaše. Po navzkrižnem zaslišanju, ki je trajalo nekaj ur, so me nato slikali od vseh strani, mi vzeli prstne odtise in me potem izpustili, ker ni bilo drugih obremenilnih dokazov.

Ko sem svojo nezgodo sporočil Viliju, je prišel v nekaj dneh sam v Celovec. Ko sem mu vse natančno povedal, o čem so me zasliševali, je rekel, da me bodo zasledovali najmanj tri mesece. V tem času sem moral prav tako pogosto čez mejo, kakor sem hodil sicer, seveda brez ljudi.

Hkrati smo spremenili javko. Ta je bila odslej v neki drugi ulici pri F. T. Kadar je kdo prišel zaradi prehoda, sta me F. ali njegova žena obvestila. S prehajalcem odslej nisva hodila skupaj na postajo kakor doslej, ampak vsak zase. Najpogosteje tudi na vlaku nisva potovala v istem oddelku, pač pa v istem vozu. Kako bova potovala, sva se natanko domenila že pred odhodom pri F. T.

Z zadnje železniške postaje sva potovala skupaj proti meji. Včasih sva izstopila v Pliberku, ker je bil tam večji promet in sva bila zato manj opazna.

Večina ilegalcev, ki se je vračala iz Jugoslavije preko našega kanala čez Peco, se je javljala pri meni v Celovcu. Precej pa jih je hodilo čez mejo tudi drugod — verjetno preko Maribora itd. Med prehajalci, ki sem jih večkrat spremljal, rekel bi celo stalno, so bili: Fric, Leo, Šmid, Winter.⁴ Z drugimi sem se pogovarjal le o splošnih stvareh, s temi pa sem se menil o političnih zadevah. Pogosto so mi pripovedovali o delavskem gibanju po svetu, o življenju v Sovjetski zvezi in o prihodnosti delavskega razreda. Zelo mnogo smo govorili o razmerah v Jugoslaviji. Ker sem izhajal iz delavske družine, so bili njihovi nazori zame zelo sprejemljivi.

Najboljša osebna prijateljca sva bila seveda z Vilijem. Pogosto je prihajal v Celovec, malokdaj pa je šel čez mejo. Potem, ko se je prepričal, da je kanal zanesljiv in da stvar gladko teče, je postal zaupljivejši in sva navezala tesne stike. Živel je na Dunaju. Mnogo let pozneje, leta 1944, sem zvedel, da je na Dunaju padel v roke Gestapa in končal v nemškem taborišču.

Če bi se danes srečal s takratnimi aktivisti naše Partije, bi se v pogovoru lahko marsičesa spet spomnil. Zaradi takratne najstrožje konspiracije seveda nisem vedel za njihovo nadaljnjo pot in nisem poznal nalog, ki so jih opravljali. Poznal pa sem končno namen njihovega delovanja, poznal politična vprašanja že iz delavskega gibanja mežiških rudarjev, ki sem v njem sam vedno sodeloval, vendar moram priznati, da sem se od teh tovarišev, ki so bili vsi politično zelo razgledani komunisti, zelo veliko naučil.

Najbolj mi je ugajala njihova zvestoba ideji in pripravljenost, se osebno žrtvovati, ne da bi bili pričakovali kakršnekoli osebne koristi.

Kot njihov vodnik sem lahko nemoteno spoznaval njihove značaje. Bilo jih je treba občudovati, s kakšno dobro voljo so stopali na desetine kilometrov dolge poti, ki jih je bilo treba prehoditi peš, in to v stalni nevarnosti, da jih izsledijo in zapro. Kolikokrat smo pod pobočjem Pece gazili v snežnih metejih, ko se je sneg udiral do pasu. Njih pa je čakala še dolga pot v notranjost dežele, kjer jih je nemalokdaj namesto tovarišev sprejela policija. Kljub temu pa pri njih nisem srečaval pesimizma. Bili so polni vere v prihodnost. Dokler jih nisem natančneje spoznal, skoraj nisem mogel razumeti, kako lahko vzdrže pri tolikšnem odrekanju, kolikršnega je terjalo življenje komunisto-ilegalca. Podobne stvari sem srečaval pozneje, ko sem bil v narodno-osvobodilni vojni. Toda takrat je bila vojna in vojne razmere. Moji predvojni tovariši pa so se osebnemu udobju odrekli že tedaj, ko je večina še živela v normalnih razmerah.

⁴ Vsa imena so psevdonimi. Ime Fric je morda pripadalo Frideriku Voljču; Leo, kakor rečeno, ni ugotovljen; Šmid je psevdonim Blagoja Parovića, Winter pa Rade Vujovića — oba znana člana CK KPJ. Op. ur.